

Os versos de Dionisos e a diglosia de Apolo

Manuel Forcadela

Formas de citación recomendadas

1 | Por referencia a esta publicación electrónica*

FORCADELA, MANUEL (2011 [2001]). “Os versos de Dionisos e a diglosia de Apolo”. *Vento do Leste. Revista de Cultura, Arte e Sociedade*: 8, 5-7. Re-edición en *poesiagalega.org. Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura*. <<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/658>>.

2 | Por referencia á publicación orixinal

FORCADELA, MANUEL (2001). “Os versos de Dionisos e a diglosia de Apolo”. *Vento do Leste. Revista de Cultura, Arte e Sociedade*: 8, 5-7.

* Edición dispoñíbel desde o 26 de abril de 2011 a partir dalgunha das tres vías seguintes: 1) arquivo facilitado polo autor/a ou editor/a, 2) documento existente en repositorios institucionais de acceso público, 3) copia dixitalizada polo equipo de *poesiagalega.org* coas autorizacións pertinentes cando así o demanda a lexislación sobre dereitos de autor. En relación coa primeira alternativa, podería haber diferenzas, xurdidas xa durante o proceso de edición orixinal, entre este texto en pdf e o realmente publicado no seu día. O GAAP e o equipo do proxecto agradecen a colaboración de autores e editores.

OS VERSOS DE DIONISOS E A DIGLOSIA DE APOLO

MANUEL FORCADELA

Sabido é que o
movemento de
renovación poética
que se produce en
Galicia a principios
dos anos 80 á
procura dunha
nova linguaxe,
empeñouse en
producir un tipo de
literatura propia de
sociedades norma-
lizadas. Tratábase
de rexeitar as
consecuencias que
a diglosia ten sobre
a escrita.

No seu xa clásico volume *Diglosia e Texto*, Antón Figueroa facía un percorrido polas actitudes que poden ser consideradas como propias daquelas literaturas xurdidas nun contexto de interferencia lingüística e contra as que, en teoría e na medida das súas posibilidades, os creadores deberían loitar, no camiño de contrarrestar, pola vía da influencia sobre a sociedade, os propios tópicos que a sociedade ergueu en contra deles e da súa obra.

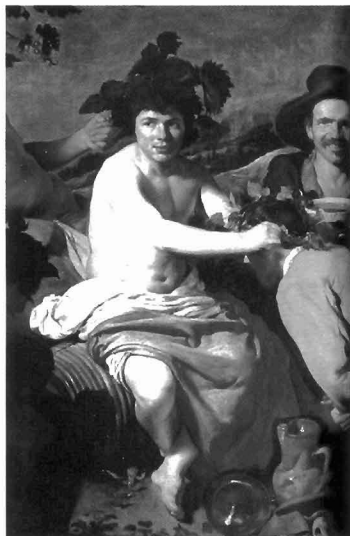
Dalgún xeito ese ensaio era o resultado dun estado de opinión que, noutra orde de cousas, tivera como consecuencia a chamada poesía dos oitenta. Digamos, por tanto, que *Diglosia e Texto* pode ser comprendido como un resumo das ideas centrais que penduraban sobre a renovación que conduciu ao maior esplendor ata hoxe vivido pola nosa tradición literaria. É este un principio que non debemos desatender á hora de estudia-los as épocas e as xeracións: re-ler os tratados e teorizacións productos desa mesma época para neles encontrar o modo en que a literatura era comprendida. Como en tantas outras ocasións dáse unha corrente de vasos comunicantes entre a teoría e a práctica literaria.

Sabido é que o movemento de renovación poética que se produce en Galicia a principios dos anos 80, e levado a cabo por voces de distintas xeracións, todas, se cadra, á procura dunha nova linguaxe, empeñouse en producir un tipo de literatura propia de sociedades normalizadas. Tratábase, por tanto, de rexeitar as consecuencias que a diglosia ten sobre a escrita, non tanto na súa recepción, aspecto este que escapa á vontade dos creadores, senón na súa concepción e plasmación escrita. A consigna podería resumirse máis ou menos así: escribir como se estivesemos nunha sociedade lingüística e literariamente normalizada, como se o texto, en definitiva, fose producido en condicións de normalidade e recibido nesas mesmas ficticias condicións. Vinte ou vintecinco anos máis tarde non se pode ocultar que o resultado foi magnífico. O fulgor xerado no seo desa tradición literaria, con todas as dúbidas e opacidades que se queiran, é incomparable no marco de toda a nosa historia. Nin Idade Media, nin Rexurdimento, nin Época Nós, contaron con tal formidable plantel de produtores de textos de todos os xéneros e características. E o peso deste período, a súa importancia histórica, irá acrecentándose máis e máis segundo pasen os anos, mesmo ata chegar a constituírse, de aquí a ben pouco, no período por excelencia da nosa tradición.

Un elemento a ter moi en conta é, sen dúbida, o da formación dun sistema literario. A idea do sistema literario foi producida, como se sabe, polo teórico israelí Itamar Iben Zohar sobre a base da teoría da comunicación de Roman Jakobson e ten por obxecto explicar cómo se articulan os modelos culturais dunha determinada época, a partir de qué valores se forman os prestixios que logo levan a que unha obra, un determinado código, sexa lido dunha peculiar maneira e elevado a un rango de honor no seo dunha tradición literaria, cando menos nunha época concreta. Ademais, dadas as moitas marxes de conflito que se poden acender dentro do sistema literario, o conxunto da teoría serve para considerar a mesma evolución das tradicións literarias, tendo en conta os litixios e agravios producidos no seu propio seo.

Por volta de 1975, no remate mesmo do franquismo, logo de máis de dez

A vella oposición
“realismo social vs.
culturalismo evasi-
vo” facíanos com-
prender o inexacto
dos seus termos,
de xeito que agora
podíamos sospei-
tar a pertinencia
dun realismo
evasivo ou dun
culturalismo social.

anos de fulxencia dunha alternativa estética nunca definida en termos de decálogo e denominada realismo social, abandonada xa polos seus principais mentores, dedicados entón a facer líricos retratos da súa infancia e do seu lugar natal (*Onde o mundo se chama Celanova*), considérase, por vez primeira na nosa literatura, a pertinencia de reconstruír o modelo de emisor implícito, para entendérmonos, o modelo da voz lírica que nos fala desde o interior dos poemas e que en Galicia contaba cun abrumador predominio do iracundo-denunciante-visionario-popular.

Este iracundo-denunciante-visionario-popular fora construído durante máis de cen anos por unha tradición que tiña os seus alicerces en Rosalía, en Pondal, en Curros, e malia os intentos producidos durante a época Nós, e nomeadamente por aqueles autores vinculados ás vangardas, pervivira durante a inmediata posguerra e o conseguente franquismo. Por iso cando en *Con pólvora e magnolias* lemos “Podería chamar agora por Kerouac... pro prefiro contemplar as criaturas preciosas de Bembo...” non podemos deixar de percibir un síntoma, un emblema que nos evidencia a inminente mudanza. A voz lírica do poema permitíase a presunción de entenderse a si mesma como lectora, coñecedora de literaturas producidas en países alleos, e, aínda máis, sospeitar que o suposto lector de tal poema non só fose coñecedor deses mesmos autores senón que tivese a capacidade para comprender o xogo de intertextualidades e de ironías a que tal enunciado conducía.

Así que, a xulgar polo número de lectores que tal poema tivo, e polo número de exemplares vendidos, a difusión que a través das aulas conseguiu, coa súa inclusión nos programas escolares, tanto no ensino medio como universitario, o certo é que o poema tiña un aquel de consigna maoísta, de procura das mil flores que brotan e as mil escolas poéticas que compiten, pero tamén, de facer que fosen as masas as que ascendesen á cultura e non a cultura a que se abaixase para as masas. Así que o didactismo, o paternalismo implícito, a voz lírica misioneira e postulante, cedía paso a un refinado mundo interior, un mundo no que, seguindo a algúns autores precedentes, como Álvaro Cunqueiro, Aquilino Iglesia Alvariño, comezaba a construírse un novo modelo de fantasma, o do aventureiro cultural, o esforzado camiñante que encontrara as súas máis sublimes fazañas na lectura, que substituíra os ámbitos de matos e florestas, xunglas e boscaxes, guerrillas e revoltas, por enormes bibliotecas, labirínticos percorridos á maneira e ao estilo de Jorge Luís Borges. Amañecía por tanto na nosa tradición o que comunmente se epigrafa como culturalismo.

O curioso do caso é que todo isto acontecía no difuso territorio da nosa tradición lírica mentres no real, no día a día, algúns deses mesmos autores se aventuraban en arriscadas alternativas políticas sempre no límite do nacionalismo de esquerdas.

A vella oposición “realismo social/culturalismo evasivo” facíanos comprender o inexacto dos seus termos, de xeito que agora podíamos sospeitar a pertinencia dun realismo evasivo ou dun culturalismo social. De feito, estes son os dous termos que mellor lle poden acaer á obra de Xosé Luís Méndez Ferrín, mesmo como xogo irónico para incluír a disolución das contradicións e a aparición dunha nova síntese que actuase como resumo das vellas teses e antíteses.

No diálogo con este novo e incipiente culturalismo, dalgún xeito persoal e interiorizado, xorde a desmesura, e durante algún tempo a nosa literatura sofre a convulsión da moda libresca, da cita pedante, da referencia innecesaria. O nomenclator das referencias culturais empregadas durante este período revelaríanos a día de hoxe canto de real e canto de ficticio había nesa cultura agora disposta no interior dos textos de xeito tan explícito.

Pero ese novo heroe viaxeiro e lector, fantasma xurdida do amoreamento dos novos códigos culturais, habería aínda de ter máis definición e percorrido. Nun marabilloso soneto de principios dos 80, Xabier Baixeras diciános:

*Aínda sobe a ti, Siena murada,
o que mui novo procurou encosto
e relembrou a terra abandonada
na chuvia ardente do trebón de agosto.*

Xorde Italia, a mesma Italia de Cunqueiro, reverenciada nas giocondas, nos dantes e petrarcas, agora como destino de percorrido. A mensaxe convértese agora nun “eu estiven alí”. E é tanto o interese en que ese código se fixe como resultado da lectura que o poema recrea a fantasma da plenitude, da ebriedade, da felicidade en suma. E ese “alí fun feliz” xorde como contraposición ao “aquí non o son” no que novamente encontramos o regreso, a recorrencia dos tópicos herdados do realismo social. Vemos, pois, como falarmos dun culturalismo comprometido e dun realismo evasivo non resulta, para nada, unha torpeza. Máis aínda cando a situación que se evoca, mesmo narrativamente, coa construción dunha cadea de acontecementos, desenvólvese na mocidade. Así que a contraposición “era novo, estaba en Italia e era feliz” e “son vello, estou en Galicia e non son feliz” resulta plenamente pertinente.

Este refinado-reflexivo-lírico que agora asume a voz enunciadora dos textos poéticos pódese entender como a asunción da vontade ferriniana de convocar a Bembo, abandonando a Kerouac. De feito, o soneto, en tanto que forma predilecta desta primeira época da poesía de Xabier Baixeras, convértese nun diamante verbal tallado con pulcritude e absoluta consideración sobre todos e cada un dos seus aspectos cando menos formais. O perfecto acoplamento estrófico-semántico, cada frase un cuarteto ou un terceto. A disposición espacial e lumínica, os dous primeiros cuartetos o exterior e a luz do día, os dous tercetos o interior e a noite.

A finais dos oitenta, mesmo a principios dos noventa, xorde novamente a renovación que fecha o ciclo. Hai un precioso poema de Antón Avilés de Taramancos que se titula “Os pés do mariñeiro”. Trátase dunha alegoría na que un poeta-zapateiro-carpinteiro nos ensina como deben ser feito o poema-zoco para que se axuste á realidade-pé-de-mariñeiro. Regresamos novamente a certa mística do realismo social. Sorprende comprender canto hai nesa nova actitude, que dalgún xeito pode ser entendida como preludio do realismo sucio, do bravú, na mesma liña que o *Ningún cisne* de Manuel Rivas, de irracional, de tendente a deixar que a poesía navegue polas augas do misterio, liberada do nihilismo que asoma nas mellores creacións dos oitenta. A noción de artesanía, o poeta como artesán popular que encontra nos zapateiros e carpinteiros o modelo a imitar.

Así que a vella oscilación entre o dionisiaco e o apolíneo, que postulara Paul Valéry nun dos seus ensaios para enmarcar a evolución das literaturas, percíbese como certa na nosa tradición máis inmediata. Realismo, culturalismo-neosimbolismo, realismo sucio...

Despois de que os cisnes flutuasen nas augas prateadas dos solpores das rías, entre músicas barrocas e modulados hendecasílabos e alexandrinos, prodúcese un acontecemento sorprendente, sen dúbida moi semellante ao que se nos relata nestes versos dun poeta recentísimo, Kiko Neves.

Non é preciso que fagamos ningún comentario.

YAMAHA 600cc.

Chegou da Suíza.

En moto.

O pai calou.

A nai mirouno.

Lévalle de comer aos porcos,
díxolle.

A vella oscilación
entre o dionisiaco e
o apolíneo, que
postulara Paul
Valéry nun dos
seus ensaios para
enmarcar a evolu-
ción das literatu-
ras, percíbese
como certa na nosa
tradición máis
inmediata. Realis-
mo, culturalismo-
neosimbolismo,
realismo sucio...

